

UDK 325.73(=882)(091)(093.20)
025.29:930.253(73)(=882)

Išėivijos archyvinių dokumentų kolekcija Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje

Jolita STEPONAITIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, 6200 Vilnius, el.paštas: jolita@lnb.lrs.lt

Įvadas

XIX a. pabaigoje į Jungtines Amerikos Valstijas plūstelėjo pirmoji emigrantų iš Lietuvos banga. Ekonominių ir politinių priežasčių genami žmonės „geresnio gyvenimo“ ieškojo svečioje šalyje, leidžiančioje užsidirbti sotesniam kašniui, geresnei pastogei, melstis gimtąja kalba, burtis į bendraminčių klubus. Gausi emigracija (tuo metu iš Lietuvos į JAV persikėlė penktadalis tautos¹) prisidėjo prie tautos formavimosi, tautinio išsivadavimo judėjimo, turėjo įtakos krašto kultūrai bei ekonominiam gyvenimui. Besikuriantys laisvoje šalyje mūsų tautiečiai ėmėsi aktyvios visuomeninės ir kultūrinės veiklos. 1879 m. pasirodė „Gazietas lietuviška“, 1889 m. Plymote suvaizdintas ir pirmasis lietuviškas spektaklis - A. Turskio komedija „Be sumnenės...“ (J. Keturakio „Amerika pirtyje“ Palangoje - 1899 m.). XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais lietuviai pradeda burtis į tautines organizacijas. Pirmaisiais kūrimesi Jungtinėse Amerikos Valstijose metais katalikiškos savišalpos organizacijos tradiciškai buvo steigiamos kartu su lenkais. Lietuviškų organizacijų kūrimasis rodė ir tautinio sąmoningumo augimą, nes iš Lietuvos ir Lenkijos unijos laikų paveldėtas santykių su lenkais pobūdis kėlė asimiliacijos pavojų, mat Amerikos lietuviai iš pradžių gyveno kartu su lenkais emigrantais. Tik 1899 m. JAV imigracijos statistikoje lietuviai buvo įrašyti kaip atskira tautybė². Negalima neigti ir to, kad organizacijų kūrimąsi sąlygojo ir galimybė padėti vieni kitiems įsikurti, finansinė pagalba ligos ar laidotuvių atveju. Tiksliai draugijų, klubų finansinė apskaita buvo viena iš priežasčių draugijų dokumentacijai tvarkyti. Draugijų susirinkimų protokolų, finansų knygų - vienas šaltinių padedančių nustatyti lietuvių išėivių ekonominę padėtį, jų veiklą.

Leidinyje „Bibliografija'97“ jau buvo rašyta apie tai, kad tvarkant Bibliografijos ir knygotyros centro saugyklas, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriui kartu su kitais archyvinių dokumentų

rinkiniais buvo perduota vertinga XIX a. pabaigos - XX a. pradžios išėivijos dokumentų kolekcija, priklausiusi Aleksandrui Račkui³. Gydytojas, numizmatas, lietuvių kultūros, visuomenės veikėjas A. Račkus buvo veikli ir spalvinga asmenybė. Jau nuo 1912 m. jis aktyviai dalyvavo išėivijos visuomeniniame gyvenime (į Ameriką dirbti ir mokytis A. Račkus atvyko 1910 m.). Jis buvo vienas iš „Vyčių“ draugijos žurnalo steigėjų ir redaktorių, bendradarbiavo „Drauge“, „Darbininke“ ir kt. Pats būdamas gydytojas, vien medicinos temomis parašė per 2000 straipsnių. Jis produktyviai dirbo abiejų lietuviškųjų enciklopedijų redakcijose, buvo įvairių išėivijos draugijų narys. Labai susidomėjęs numizmatika ir muziejiniškyste (1913 m. dirbo asistentu St. Laurent muziejuje Monrealyje), 1917 m. A. Račkus Čikagoje įsteigė Lietuvių numizmatikos ir istorijos muziejų, kuriame kaupė ir liuanistinę medžiagą iš JAV lietuvių gyvenimo. 1935 m. Pasaulio lietuvių kongreso metu dalis šios muziejaus kolekcijos (apie 81 000 eksponatų) buvo parodyta Kaune ir perduota Lietuvai. Eksponatus įsigijo Vytauto Didžiojo kultūros muziejus, Vytauto Didžiojo universiteto Gamtos muziejaus zoologijos, mineralogijos bei kiti kabinetai, biblioteka⁴. Minėti faktai leidžia daryti prielaidą, kad pusę amžiaus Knygų rūmuose (dabar Bibliografijos ir knygotyros centras) saugota kolekcija yra tų rinkinių dalis. Minimų dokumentų priklausomybę A. Račkaus kolekcijai rodo jo asmeninis spaudas ir beveik ant visų dokumentų esantis ranka užrašytas inventorius numeris. Trumpai kolekcijos turinį būtų galima apibūdinti taip: išėivijos draugijų protokolų, finansų apskaitos knygų, kvitų knygelės, atvirlaiškiai, vokai su draugijų emblemomis, kitais ženklais. Patikrinus inventorius eiliškumą matyti, kad ne visi dokumentai yra išlikę. Be to, ne visi dokumentai turi tuos spaudus ir inventorius numerius. Paminėtinas ir tas faktas, kad XIX a. pabaigoje vien Pensilvanijos valstijoje buvo 150 lietuviškų draugijų. Gausu lietuviškų organizacijų buvo Čikagoje - 25⁵. Maža tikimybė, kad dėl tokios apimties A. Račkui būtų pavykę

Išėivijos archyvinių dokumentų kolekcija Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje

surinkti visų jų dokumentus. Didžiąją dalį minėtosios kolekcijos sudaro kaip tik Čikagoje veikusių draugijų dokumentai. Tai galima paaiškinti ir tuo, kad pats A. Račkus ten gyveno ir dirbo. Tarp A. Račkaus korespondencijos (tai dar 1940 m. į Rankraščių skyrių priimti saugoti dokumentai⁶) yra laiškų, kurie liudija, kad A. Račkus kreipėsi į tautiečius prašydamas prisidėti prie jo darbo, renkant išėivijos archyvinį kultūrinį palikimą⁷. Atsakymų būta įvairių. Vieni buvo pamaloninti tokio pasiūlymo ir dėkojo už pakvietimą į „Tautos „relikvijų eksponatų“ rinkimo darbą“⁸. Kiti, sentimentų valdomi, juos norėjo pasilikti sau⁹.

Šiame straipsnyje smulkiau bus aptariami draugijų, įsikūrusių iki 1918 metų, veiklą liudijantys dokumentai. Ši data pasirinkta todėl, kad Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, susikūrimas reiškė savos tėvynės turėjimą, galimybę jai padėti, skatinti jos klestėjimą. XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje besikuriančių draugijų veikla padėjo ir patiems jų nariams išlikti lietuviams. Suprantama, kad su 1918 m. vasario šešioliktąja šių draugijų veikla nenutrūko, vienos jų ir toliau sėkmingai veikė, kitos įsiliejo į finansiškai stipresnių draugijų veiklą.

XIX a. pabaigos - XX a. pradžios lietuvių išėivijos Jungtinėse Amerikos Valstijose archyvinių dokumentų kolekcija

Lietuvių emigracijos istorijos tyrinėtojai draugijas skirsto į blaivybės, karines, ekonomikos, meno, mokslo, pasaulėžiūros ir politines¹⁰. Straipsnyje minimos tos draugijos, kurių veikla neturėjo itin didelės reikšmės lietuvių suvienijimui ar platiems kultūriniais užmojams. Tai buvo draugijos, kurios įtrauktos į statistiką, bet jų pavadinimai minimi retai. Tačiau tokių draugijų posėdžių protokolai, fiksuojantys, kas tuo metu konkrečiai draugijai buvo svarbiausia, leidžia kaip ir „iš vidaus“ pažvelgti į to meto išėivių gyvenimą. Tai, kad žinių apie šias draugijas nėra enciklopedijose, apsunkina jų indentifikavimą, tačiau suteikia galimybę išplėsti XIX a. pabaigos - XX a. pradžios išėivijos istorijos tyrinėjimus, tikslinti jau turimą informaciją.

Seniausieji šios kolekcijos dokumentai siekia 1892 m. Tai lietuvių ir lenkų Šv. Kazimiero broliškos pagalbos draugijos (Taworszczystie S^o Kazimero Karalajczio Letuwos ir Lenku Broliszkos Pamaczios) finansų knyga¹¹. Jau pats pirmasis įrašas, kuriame minima, kad draugijos kasos pinigų suma perkeliama į naują knygą, rodo, kad turėjo būti ir ankstesnė knyga, juolab kad ši draugija įsikūrė 1886 m.¹² Tai buvo savišalpos draugija, todėl visi įrašai susiję su pašalpų ligos atveju, pašto ženklams pirkti skyrimu. Šv. Kazimiero draugijos dokumentus papildo ir jau vėlyvesni 1934, 1935 m. atvirlaiškiai su draugijos emblema¹³. Reikia paminėti ir tą faktą, kad draugijų pavadinimuose daugiausia vartoti šventųjų, o vėliau ir didžiųjų kunigaikščių vardai. Vien su šv. Kazimiero vardu susiję 27 draugijos¹⁴. Senieji

draugijų pavadinimai tokie ilgi, kad ilgainiui jiems trumpėjant kartais sunku atskirti, ar tai ta pati draugija, ar kita. Tikslaus draugijos pavadinimo užfiksavimas dar priklausė ir nuo sekretoriaus kruopštumo ir raštingumo.

1892 m. balandžio 10 d. įsikūrė lietuviška katalikiška Šv. Jurgio draugija (Draugiste Swta Jurgio Muczelnika Riceraus). Šios draugijos protokolų knygoje yra jos įkūrimo protokolas bei pirmųjų narių sąrašas¹⁵.

Susipažįstant su draugijų dokumentais, susidomėta svarbios kultūrinės įstaigos - Lietuvių viešojo knygyno steigimu, todėl daugelio draugijų veikla nagrinėta šiuo požiūriu. Reikėtų patikslinti, kad šio amžiaus pradžioje knygynais buvo vadinamos bibliotekos, pavyzdžiui, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka iki 1936 m. buvo vadinama Centrinu knygynu.

Simono Daukanto draugija (Lietuvizskas Teatralizskas Kliubas Simano Daukanto) įsikūrė Čikagoje 1909 m. A. Račkaus kolekcijoje yra trys šios draugijos protokolų knygos; iš protokolų datų matyti, kad tos knygos nėra pirmosios, nes įrašai prasideda nuo 1910 m. gruodžio 1 d.¹⁶ Ši draugija ne tik teikė materialinę pagalbą savo nariams, rengė „piknikus“ draugijai propaguoti, statė spektaklius, bet ir labai aktyviai rėmė Lietuvių viešąjį knygyną: skolino knygas¹⁷, draugijos išrinktas komitetas, kuriam vadovavo Juozapas Raugevičius, dalyvavo knygyno komiteto darbe¹⁸. 1914 m. balandį šis komitetas nutarė, kad visoms lietuviškoms draugijoms susidėjus būtų galima nupirkti knygynui namą, jame įrengti svetainę draugijos nariams rinktis¹⁹. Šiai idėjai finansiškai paremti ne kartą buvo organizuojami „piknikai“, o jų metu surinktų pinigų dalis buvo perduodama knygynui²⁰. 1913 m. draugija knygynui paskolino 45 egzempliorius 33 pavadinimų knygų. Iš jų reikėtų paminėti leidinius apie gimtąjį kraštą: „Lenkai ir Lietuviai“ (2 egz.), „Pracitis Vilniaus“ (2 egz.), „Trumpa senovės istorija“ (2 egz.), Vinco Kudirkos raštai (5 egz.) bei knygas apie gyvenimą emigracijoje, tokias kaip „Lietuviškas ir engelskas kalbos žodinis“, „Amerikos pilieczy“, „Kaip rašyti laiškus“²¹. Tai neišsamus, o tik draugijos sekretoriaus sudarytas sąrašas, todėl sunku pasakyti, ar tai buvo Amerikoje leistos knygos, ar atsivežtos iš Lietuvos ir tiksliau jas indentifikuoti. Tačiau labiausiai tikėtina, kad tai buvo 1896 m. Tomo Astramsko iniciatyva įsteigtos Tėvynės mylėtojų draugijos produkcija. Draugijos susirinkimuose buvo skelbiama, kokios naujos knygos išleistos, rekomenduojama jas skaityti²². 1927 m. birželio 10 d. į Simono Daukanto draugiją buvo įtraukta Lietuvių vyrų ir moterų draugija (Lietuviu Viriu ir Moteru Draugiste)²³, taip pat bandė įsiliesti ir „Birutės kalno“ draugija²⁴. 1932 m. lapkritį Simono Daukanto draugija nustojo veikti kaip savarankiška ir susijungė su Kęstučio draugija (Kaestučio Paželpinis Kliubas, Kaestucio Kliubas)²⁵. Draugijos protokolų knygas papildo 1893-1898 m. į ją stojančiųjų deklaracijos²⁶ ir atvirlaiškiai-kvietimai²⁷. Kadangi A. Račkaus kolekcijoje yra dvi draugijos,

kurių pavadinimuose yra kunigaikščio Kęstučio vardas, iš skurdžių rašytinių šaltinių sunku nustatyti, į kurią iš jų įsiliejo Simono Daukanto draugija (Teatrališkas Lietuviškas Kliubas Simono Daukanto, toks buvo paskutinis jos pavadinimas). Viena iš draugijų, pavadintų Kęstučio vardu (Liet. [uviška] Taut. [iška] Dr. [augiste] Dramo Did. [žiojo] Liet. [uvos] Kun. [igaikščio] Keistuczo), įsikūrė Čikagoje 1904 m. sausio 28 d. Tačiau A. Račkaus kolekcijoje yra tik viena šios draugijos protokolų knyga, apimanti 1911-1922 m. veiklą. 1912 m. šios draugijos protokoluose taip pat atsiranda įrašų apie pagalbą Lietuvai viešajam knygynui²⁸. 1914 m. ši draugija labai susidomėjo šio viešojo knygyno darbo gerinimu, siūlė knygyno struktūrą, laikraščių ir knygų išdavimo tvarką²⁹. Draugijos protokolų knyga baigiasi 1922 m. lapkričio 26 d. protokolu, tačiau pati draugija veikė ilgiau. Beje, šioje protokolų knygoje yra įrašų apie bendrus Kęstučio ir Simono Daukanto draugijų piniginius reikalus³⁰. Nors kitoje, taip pat Kunigaikščio Kęstučio draugijai priklausiusioje statistikos knygoje įrašyta, kad ši draugija įkurta 1923 m., tačiau abiejose knygose aptinkamos tų pačių narių pavardės leidžia teigti, kad tai tos pačios draugijos dokumentas³¹. Išlikę ir 1919-1933 m. draugijos kvitų knygelės³² ir atvirlaiškiai³³.

Pėdsaką lietuvių išeivijos istorijoje paliko draugija „Kanklės“, įsikūrusi 1912 m. Rokforde, Ilinojaus valstijoje. Pirmasis draugijos pavadinimas buvo „Aidas“, tačiau jau antrajame draugijos susirinkime pakeistas į Dramatiškai - muzikališkai - giedoriška draugystė „Kanklės“³⁴. „Lietuvių enciklopedijoje“ minimas 1912 m. Čikagoje, taip pat Ilinojaus valstijoje įsikūręs choras „Kanklės“, kurio pirmasis pavadinimas buvo „Garsas“³⁵. Tačiau reikalingos gilesnės studijos šių organizacijų tapatybei ar ryšiams nustatyti. Protokoluose fiksuoti ne tik finansiniai, bet ir spektaklių, giedojimų organizavimo, scenarijų rengimo reikalai. Deja, A. Račkaus kolekcijoje yra tik vienintelė šios draugijos protokolų knyga, kurios įrašai baigiasi 1917 m. sausio 22 d.

Dar viena XX a. pirmojo dešimtmečio išeivių draugija, susibūrusi pagal pomėgius, buvo 1909 m. Čikagoje įsisteigusi Lietuvių jaunikių dainos mylėtojų draugija (Draugiste Lietuvių Jaunikų Dainos Miletu). A. Račkaus kolekcijoje yra vienintelė šios draugijos 1911-1920 m. veiklos knyga. Ši draugija, iš esmės būdama šalpos, daug dėmesio skyrė ir kitokiai veiklai, ji ne kartą rėmė minėtąjį Lietuvių viešąjį knygyną³⁶, Lietuviškas tautiškas kapines³⁷, Dr. Jono Basanavičiaus Tautos namų steigimą Vilniuje³⁸, investavo pinigus į Simono Daukanto draugijos veiklą³⁹.

Nuo 1908 m. Čikagoje veikusi Šv. Jono evangelisto draugija (Draugyste St. Jona Evangelista) priskirtina prie šalpos organizacijų, rėmusių savo narius ligos ar kitos nelaimės atveju, tačiau šios draugijos protokoluose dažnai aptinkama įrašų apie jos paramą laikraščiui „Lietuva“, kuris ėjo 1892-1920 m. Šv. Jono evangelisto draugijos 1916 m.

protokoluose dažni įrašai apie mėginimus sujungti visas Čikagos šalpos draugijas, tačiau konkretesnių žinių, ar tai buvo padaryta, nėra. A. Račkaus kolekcijoje yra tik viena šios draugijos protokolų knyga, besibaigianti 1926 m. rugsėju, o susijungta galėjo būti vėliau⁴⁰. Juolab kad įvairių lietuviškų draugijų susivienijimų buvo ir XIX a. pabaigoje, ir XX a. pradžioje. Minimu laikotarpiu veikusios Šv. Stanislavo, vyskupo ir kankinio, draugijos (Draugistie Szwenta Stanislawo Wysłkupo kankin.) išliko ne tik 1911-1916 m. protokolai, bet ir draugijos narių sąrašai, 1903-1911 m. mokesčių mokėjimo statistika⁴¹. To meto išeivijos aktualijos, tokios kaip lietuviškų draugijų susijungimas, minimas beveik kiekvieno posėdžio protokole⁴². Prasigvenantys tautiečiai rėmė tautinį atgimimą, dr. Jono Basanavičiaus kuriamą Lietuvių mokslo draugiją⁴³.

Steigiamojo susirinkimo protokolas ir aštuonerių metų veiklos protokolai surašyti 1905 m. pabaigoje įsikūrusios Draugystės sūnų Lietuvos Vakaruose (Draugistes Sunu Letuws Wakarose) protokolų knygoje. Tai buvo šalpos draugija, kuri, beje, ne iš karto parėmė Lietuvai viešojo knygyno idėją. 1913 m. gruodžio 7 d. protokole yra įrašas, kad knygynas neatrodo naudingas, todėl draugija vienbalsiai atsisakė jį remti⁴⁴. Tačiau vėlesnių metų įrašai jau ne tokie kategoriški⁴⁵. A. Račkaus kolekcijoje išlikusios dvi šios draugijos protokolų knygos: 1913 m. ir 1914-1926 m.

Materialinės pagalbos teikimu tautiečiams užsiėmė ir 1907 m. vasarį Lovelyje įsikūrusi Šv. Juozapo draugija (Draugistie Musu Broliu Lietuviu po vardu Szvento Jozapo). Visi šios draugijos protokolai fiksuoja pinigų išmokų draugijos nariams ligos atveju sąrašus⁴⁶.

Lietuvos karaliaus Mindaugo draugija (Draugiste Lietuvos Karaliaus Mindaugio) įsikūrė 1909 m. kovo mėnesį. Nekartodami šalpos draugijų veiklos ir funkcijų paminėsime, kad šios draugijos protokoluose užfiksuota Lietuvai viešojo knygyno finansinė padėtis. 1915 m. šios bibliotekos sąskaitoje buvo 127,27 USD. Palyginimui galima pridėti, kad minimos draugijos biudžete 1915 m. pradžioje buvo 676 USD, o pašalpa ligoniui už tris savaites buvo mokama 15 USD⁴⁷. 1916 m. draugijos atstovai informavo, kad planuojama Lietuvai viešajam knygynui statyti atskirą pastatą už 1500-7500 USD, tačiau dėl pinigų stygiaus šie planai atidėti⁴⁸.

Lietuvių išeivių draugijos nebuvo abejingos ir įvykiams Lietuvoje. Neramūs laiški iš Lietuvos apie 1914-1918 m. karą, suirutę paskatino draugijas susiburti ir organizuoti aukų rinkimo akcijas nukentėjusiems nuo karo paremti. Tokio pobūdžio įrašai randami Šv. Dominiko draugijos (Draugiste po vardu Šv. Dominika), įsikūrusios 1910 m., protokoluose⁴⁹. Kitos Čikagos lietuvių draugijos protokoluose fiksuojama, kad viena iš populiarių lėšų rinkimo formų buvo mugės („ferai“), kurių pelnas skirtas nuo karo nukentėjusiems tautiečiams. Kruopštaus šios draugijos sekretoriaus dėka galima atkurti minimos akcijos vyksmą⁵⁰.

Viena svarbiausių ir įtakingiausių tarp Amerikos

lietuvių buvo Lietuvių darbininkų sąjunga (Amerikos Lietuvių Rymo Katalikų Šv. Juozapo Darbininkų sąjunga). Ji įsikūrė 1915 m. birželio 10 d.⁵¹ Tačiau dar iki steigiamojo susirinkimo, kurio metu susivienijo kelių vietovių darbininkai, Čikagoje jau veikė tokia draugija. Nors pačios draugijos įsikūrimo datos nustatyti nepavyko, tačiau 1910 m. balandžio mėn. protokolai liudija, kad ji buvo įsikūrusi anksčiau⁵². Kolekcijoje yra ir kai kurių sąjungos kuopų protokolų knygos. Tai 2-osios kuopos 1912-1923 m.⁵³ ir 29-osios kuopos 1916-1923 m. protokolai⁵⁴. Juose fiksuota tik draugijos narių rėmimo veikla. A. Račkaus kolekcijoje yra ir 1924-1933 m. mokesčių kvitai bei kitų finansinių dokumentų⁵⁵.

Paminėtini ir kitos plačiai veikusios organizacijos, 1914 m. Lietuvių politiniame seime įkurto Tautos fondo, kurio tikslas buvo šelpti nuo karo nukentėjusius lietuvius ir

siekti Lietuvos dalių sujungimo į vieną politinį kūną ir „Lietuvos autonomijos išgavimo“⁵⁶, kelių skyrių finansiniai dokumentai⁵⁷.

A. Račkaus kolekcijai priskirti ir platesnio spektro dokumentai, tokie kaip laiški „Draugo“, „Žymesnybių žodyno“ redakcijoms, Lietuvai nusipelnusių žmonių - prof. Mykolo Biržiškos, Lietuvos pasiuntinio Amerikoje Kazimiero Bizausko, leidėjo Martyno Jankaus laiški, siųsti Amerikoje veikiančioms lietuvių organizacijoms ar asmenims. Tiksliau įvertinti A. Račkaus surinktą išeivijos dokumentų kolekciją bus galima tik tiksliai išsiaiškinus, kiek šios kolekcijos dokumentų pateko į kitas valstybines saugyklas, koks tos kolekcijos išsamumas, tačiau jau dabar aišku, kad žinios apie kai kurias organizacijas turėtų prasiplėsti.

¹ Eidintas A. Lietuvos kolumbai. - Vilnius, 1993. - P. 31.

² Ten pat, p. 6.

³ Steponaitienė J. Archyvinė dokumentų kolekcija iš Bibliografijos ir knygotyros centro rezervinio fondo (Šv. Jurgio bažnyčioje) // Bibliografija : mokslo darbai. - 1997, p. 25-27.

⁴ Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1961. - T. 24, p. 328.

⁵ Amerikos lietuvių istorija / red. Antanas Kučas. - Bostonas, 1971. - P. 132.

⁶ Steponaitienė J. Archyvinė ..., p. 26.

⁷ Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius. A. Račkaus fondas (toliau LNB RS). F63-175, lap. 1.

⁸ LNB RS. F63-303, lap. 1.

⁹ LNB RS. F63-213, lap. 1.

¹⁰ Eidintas A. Lietuvos ..., p. 43.

¹¹ LNB RS. F63-688.

¹² Amerikos lietuvių ..., p. 72.

¹³ Ten pat, p. 33.

¹⁴ LNB RS. F63-708, lap. 1, 2.

¹⁵ LNB RS. F63-679.

¹⁶ LNB RS. F63-681, lap. 1.

¹⁷ Ten pat, lap. 56.

¹⁸ Ten pat, lap. 58.

¹⁹ Ten pat, lap. 69.

²⁰ Ten pat, lap. 104.

²¹ Ten pat, lap. 92.

²² Ten pat, lap. 102.

²³ LNB RS. F63-658, p. 323.

²⁴ Ten pat, p. 360.

²⁵ LNB RS. F63-660, lap. 39.

²⁶ LNB RS. F63-715.

²⁷ LNB RS. F63-707.

²⁸ LNB RS. F63-651, p. 65.

²⁹ Ten pat, p. 139.

³⁰ Ten pat, p. 176.

³¹ LNB RS. F63-663.

³² LNB RS. F63-732, 729, 718, 731.

³³ LNB RS. F63-757, 759, 704.

³⁴ LNB RS. F63-680, lap. 1.

³⁵ Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1957. - T. 10, p. 444.

³⁶ LNB RS. F63-665, p. 56.

³⁷ Ten pat, p. 36.

³⁸ Ten pat, p. 85.

³⁹ Ten pat, p. 211.

⁴⁰ LNB RS. F63-662.

⁴¹ LNB RS. F63-691.

⁴² LNB RS. F63-659.

⁴³ LNB RS. F63-664, p. 69.

⁴⁴ LNB RS. F63-670, p. 280.

⁴⁵ LNB RS. F63-686, lap. 14.

⁴⁶ LNB RS. F63-677.

⁴⁷ LNB RS. F63-690, lap. 137-138.

⁴⁸ Ten pat, lap. 165.

⁴⁹ LNB RS. F63-674, lap. 113.

⁵⁰ LNB RS. F63-650.

⁵¹ Amerikos lietuvių ..., p. 281.

⁵² LNB RS. F63-652.

⁵³ LNB RS. F63-668.

⁵⁴ LNB RS. F63-661.

⁵⁵ LNB RS. F63-719, 722, 725.

⁵⁶ Amerikos lietuvių ..., p. 306.

⁵⁷ LNB RS. F63-694, 696, 697, 698.

Summary

Archival Documents Collection on Emigrants at the Manuscripts Department of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

Jolita STEPONAITIENĖ

Manuscripts collection of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania is annually enriched by documents transferred from the depository of the Centre of Bibliography and Book Science. These documents include such materials, as record books, financial reports and small publications of different Lithuanian organizations, which have been operating in America. The documents were collected there during the first half of this century by Aleksandras Račkus, a famous cultural and public figure, doctor and numismatist. Thus, researchers on the Lithuanian emigrants residing in the United States have an access to the unique documents, originating far back to the late 19th - early 20th century, describing the life of our compatriots in the „propitious“ land, their strive and concern for the improvement of the economic welfare and especially, preservation of their ethnic identity. A significant feature of the collection is the fact that these materials present organizations, which have not considerably contributed to, or influenced the activities of different political associations or movements abroad. However, charitable organizations have been joining together

the major part of the Lithuanian community. Participation in such type of organizations obligated its members to assist each other in case of illness or in changing the place of residence, take part in the gatherings of children. They more or less contributed to the establishment of special cultural institutions, actively supported charitable actions related to the Lithuanian victims of war, initiated aspirations in the strive for independence. The documents offer different outlooks, since actualities and priorities of those days are recorded in them. The prevailing documents in the collection are those concerned with the most active organizations in Chicago area. It's not a coincidence, because the majority of organizations were located there.

Till now, nothing has been known about these documents. Due to this, a question about the real amount of the collection remains unclear. The main reason is the fact, that before the World War 2, A. Račkus donated his collection to the Vytautas Magnus University and consequently, after the University has been closed during the years of the Soviet occupation, the documents found new owners.

Lietuviškos medicinos periodikos raida 1904-1914 metais

Silvija STAKULIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo 4, 2600 Vilnius

Vakarų Europoje pirmieji medicinos periodiniai leidiniai pradėjo plisti XVII a. Baltijos valstybėse dėl nepalankių istorinių ir politinių sąlygų ši spauda pasirodė gerokai vėliau. Estijoje ir Latvijoje pirmieji medicinos žurnalai gimtosiomis kalbomis pradėti leisti XVIII a. 7-ajame dešimtmetyje. Lietuvai teko išlaukti XX a. 1-ojo dešimtmečio, kad galėtų pradėti vytis savo artimiausias kaimynes. Pirmas rimtas bandymas aprėpti visą medicinos spaudą, įskaitant ir periodinę, priklausė žymiam tarpukario Lietuvos visuomenės ir politikos veikėjui K. Griniui. „Medicinos“ žurnale 1922 m. pasirodė pirmas specialus šios srities darbas „Medicinos knygų, išėjusių lietuvių kalba, sąrašas“. Į jį įtraukta ir medicinos periodika, tiesa, ne visa, nes liko neperžiūrėtų periodikos komplektų. Tai negalėjo patenkinti Lietuvos medicinos specialistų, nes ši informacija buvo epizodiška, nenuosekli ir nesuteikė išsamesnio medicinos periodikos vaizdo. Galima teigti, kad tarpukario laikotarpiu ir tarybiniais metais medicinos bibliografijai buvo skirta nedaug dėmesio. Padėtis pagerėjo tik po 1990 metų. Atkūrus nepriklausomybę, pradėta labiau domėtis Lietuvos medicinos istorija. Tuomet ir išryškėjo bibliografijos priemonių, kurios aprėptų visą medicinos periodiką Lietuvoje, stoka. Šias spragas palengva bandoma užpildyti. Minėtini V. Žuko¹, V. Urbono² leidiniai, pavienės žinutės, straipsniai periodinėje spaudoje. Pirmas išsamesnis darbas, kuriame bandyta susisteminti visą lietuvišką bei kitakalbę medicinos periodiką Lietuvoje nuo XVIII a. iki mūsų dienų, priklausė medicinos istorijos tyrinėtojai A. Andriušiiui³.

Lietuvoje po spaudos atgavimo 1904 m. pradėta leisti daugiau lietuviškų laikraščių ir žurnalų. Tačiau sunkus ekonominis gyvenimas, silpna poligrafinė bazė bei kiti sunkumai trukdė spartesniam spaudos vystymuisi. Todėl pirmieji laurai už lietuviškos medicinos periodikos leidimą tektų Bostono lietuviams. Jų didelių pastangų ir pasiaukojimo dėka 1905 m. lapkričio mėnesį pasauli išvydo pirmasis lietuviškas medicinos žurnalas. Jį leido J. Gedeminas ir A. Mickevičius. Pirmojo žurnalo numerio pratarmėje jie rašė, kad pagrindinis jų tikslas - „mokinti žmones apie užlaikymą sveikatos ir išsisaugojimą nuo ligų“. Šis nedidelio formato ir apimties žurnaliukas buvo skirtas eiliniams Amerikos lietuviams. Lietuvių skaičius JAV XX a. pradžioje sie-

kė 50 000⁴. „Vaistininkas“ išeidavo kartą per mėnesį, buvo platinamas ir JAV, ir Europoje. Vienas jo numeris kainavo 5 centus, metų prenumerata JAV buvo 25-50 centų, Europoje - 50-75 centai. Leidėjai savo viltis siejo su eiliniiais lietuviiais, jų susidomėjimu žurnalo skleidžiamomis medicinos žiniomis ir higienos patarimais bei receptais, tačiau padėtis leidėjų netenkino. Norėdami padidinti prenumeratorių skaičių, leidėjai sugalvojo gana originalų būdą skaitytojams pritraukti. Žurnalo platintojams už 4 skaitytojus buvo skiriama rašymo popieriaus, už 10 - knyga „Daktaras namuose“, už 25 - auksinis žiedas, už 100 - sidabrinis laikrodėlis. Po metų (1906 m. Nr. 11) „Vaistininko“ redakcija kreipėsi į skaitytojus, skelbdama, kad „nuo ateinančių metų rengiamės padidinti mūsų „Vaistininką“, padaryti jį tikro angliško „magazino“ formoje, ant gero popieriaus“. Deja, tai buvo tik graži idėja. Išleidus dar vieną, paskutinįjį 12-ąjį numerį, žurnalo leidimas nutrūko. Turbūt šis leidinukas nebuvo populiarus tarp JAV lietuvių ir, pritrūkęs finansinių lėšų, turėjo bankrutuoti. Taip užgeso Amerikoje pirmasis bandymas leisti lietuvišką medicinos žurnalą. Lietuvoje turime nevisą „Vaistininko“ komplektą: Vilniaus universiteto bibliotekoje - 1905 m. Nr. 1, o Istorijos instituto bibliotekoje - 1906 m. Nr. 2, 6-7, 11, 12.

XX a. pradžioje Lietuvos kultūriniame gyvenime išskirtinį vaidmenį atliko Vilnius. Čia buvo sutelktos pagrindinės lietuvių intelektualinės pajėgos. Jų aktyvių pastangų dėka 1905 m. pabaigoje Vilniuje pradėtas leisti Lietuvos demokratų partijos savaitraštis „Lietuvos ūkininkas“, turėjęs nemažai priedų, tarp kurių buvo ir „Sveikata“. Šis priedas, redaguojamas K. Griniaus, buvo leidžiamas 1909-1914 m., pasirodydavo kas mėnesį, buvo spausdinamas Vilniuje M. Kuktos (1909, Nr. 1-2) ir J. Zavadskio (nuo 1909 m. Nr. 3 iki 1914 m.) spaustuose. Jo kaina siekė 3-5 kapeikas. Pirmaisiais 1909 m. atskiromis knygutėmis išėjo 6 „Sveikatos“ numeriai. Kiekviename iš jų buvo rašoma apie vieną ligą, pavyzdžiui, žinomas Lietuvos oftalmologas P. Avižonis aprašė trachomą, kuri nepaprastai buvo paplitusi Lietuvoje, K. Grinius rašė apie įvairias infekcines ligas, profilaktines apsaugojimo priemones.

„Sveikata“ - pirmas lietuviškas medicinos periodinis leidinys, leistas Lietuvoje. Pavyko nustatyti tik 1910 m. tiražą - 4000 egz.